

A honvédszászlóaljok szervezete az 1848-49-es szabadságharcban (rövid összefoglaló)

A Magyar Honvédség fennállásának 170. évfordulóján érdemes felidézni az 1848-49-es szabadságharc honvédszászlóaljainak szervezetét. A honvédhadseregben a szám nélküli (2), a Komáromban alakult (4), a határvéd-zászlóaljakat (8), a zászlóalj-tartalékokat (6), egy sorzászlóalj átalakítását és a megszűnt zászlóaljak újbóli felállítását (6) figyelembe véve mindösszesen 158 honvédszászlóalj alakult. Az első 10 zászlóalj toborzását 1848 májusában indították, december végén már 66 honvédszászlóalj létezett. 1849 júniusában – a hónap végén átszámozott korábbi sorszálog-zászlóaljakat (107.-122.) is beszámítva – a 148. sorszámot is kiosztották¹.

A „rendes nemzetőrség”, a honvédszászlóaljok szervezése a báró Baldacci Manó ezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke által elkészített és gróf Batthyány Lajos miniszterelnök által 1848. máj. 16-án ellenjegyzett toborzási felhívás alapján indult meg. A tervezett 10 zászlóalj megalakulási helyéül Pest-Budát (1. és 2.z.), Szegedet (3.z.), Pozsonyt (4.z.), Győrt (5.z.), Veszprémet (6.z.), Szombathelyet (7.z.), Pécsét (8.z.), Kassát (9.z.) és Debrecent (10.z.) jelölték ki. Közöttük volt a szabadságharc két leghíresebb honvédszászlóalja: a 3. fehértollas zászlóalj (első parancsnoka Damjanich János őrgy., a későbbi tábornok, aradi vértanú volt) és a 9. vörössipkás zászlóalj (első parancsnokai: Vitalis Sándor, majd Kiss Pál őrgy.).

A honvédszászlóaljok – a császári-királyi hadsereg sorszálogezredeinek belső felépítéséhez hasonlóan – törzsből és 6 gyalogszázadból álltak. A fő eltérést az jelentette, hogy ezredköteléket nem hoztak létre. A törzs 8 főből állt. A zászlóaljparancsnok előírt rendfokozata őrnagy volt. A segéd tisztje fő- vagy alhadnagyi (a mai hadnagynak megfelelő) rendfokozatot kaphatott. Mindkét tisztet lóval látták el. A törzshöz tartozott még 1 fő- és 2 alorvos, 1 számvevőtiszt vagy számvevősegéd és 2 zászlótartó (általában őrmester). A főorvos századosi, az alorvos alhadnagyi rendfokozati jelzést viselhetett. Október 8-ától megkezdődött a zászlóalj-törzsek kiegészítése egy hadbíróval.

A századok élén százados állt. A főtiszti kart 1 főhadnagy és 2 alhadnagy egészítette ki. Az altiszti kart 2 őrmester és 12 tizedes alkotta. A közhonvédek száma 160 volt. A parancsok továbbítását 2 dobos, a műszaki munkákat 1 ácsnak nevezett utász végezte. A századok elvi létszáma 181 fő, a zászlóalj előírt létszáma pedig 1094 fő volt.

Az 1848-ban megalakított 10 honvédszászlóaljhoz 10 törzstisztet (őrnagyot), 250 főtisztet, 30 orvost, 10 számvevőt, 1022 őrmestert, tizedest, dobost és ácsot, továbbá 9600 közhonvédet terveztek. A sorozandók összlétszáma – a törzsek két zászlótartóját is számítva – 10640 fő volt. (1. vázlat)

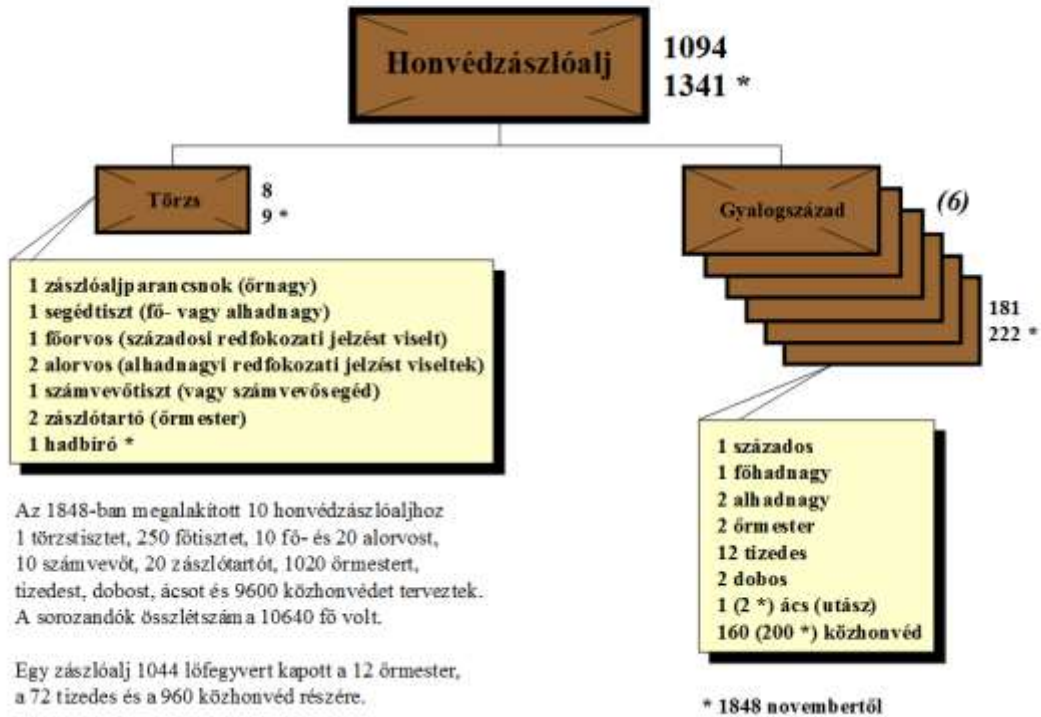
Tiszti beosztásokba döntő mértékben a császári-királyi hadsereg aktív, nyugállományú és kilépett tisztjeit jelölték, a korábban viselt rendfokozatuknál egyel magasabb rendfokozattal. Őrnagy, zászlóaljparancsnoknak 6 aktív és 4 nyugállományú századost neveztek ki. A 250 főtiszti állásból első lépésben 189-et töltöttek be, 84-et a seregredek aktív állományából, 87-et pedig kilépett, vagy nyugállományú személyekkel. Zászlóaljanként 4 alhadnagyi helyet a közlegényként beállott iskolázott (birtokos vagy tisztviselő), pár hónap szolgálat után tisztnek alkalmas katonáknak tartottak fenn.

Altiszteknek – hasonló elvek alapján – a seregredek beosztásra alkalmas közlegényeit (tizedesnek) és tizedeseit (őrmesternek) alkalmazták, illetve bevonult közlegényeket (tiszteletbeli tizedeseket, őrmestereket) képezték ki. A sorozott állományból augusztus közepére kb. 9500 fő állt rendelkezésre².

1848 novemberétől a közhonvédek számát századonként 200 főre, az ácsok számát pedig 2 főre növelték. A századok előírt létszáma így 222 fő, a zászlóalj szabályszerű létszáma 9 fős törzs esetén 1341 fő lett. A meglévő létszámra példaként említhető a 42. honvédszászlóalj 1848. dec. 22-ei létszámkimutatása, mely szerint a zászlóaljhoz 1309 fő tartozott. A távollévők és szabadságoltak száma 33 fő, a szolgálattételre alkalmatlanok száma pedig 138 fő volt, így 1138 fő állt rendelkezésre³.

1. vázlat

HONVÉDZÁSZLÓALJ ELVI SZERVEZETE (1848)

A honvédszászlóaljak felépítése a szabadságharc során nem változott, létszámuk azonban a legtöbb esetben eltért az előírtól. Az új zászlóaljak felállításakor – a törzset nem számítva – 800-1400 fő közötti létszám fordult elő. Görgei Arthur honvédelmi miniszter – a honvédsereg hadtesteinek szervezetét meghatározó – 3088. számú (1849. június 12.) rendeletében 800 fős gyalogszászlóaljakkal számolt. A zászlóaljtörzsnél az orvoshiány miatt az alorvosok számát egyre csökkentették, egyes zászlóaljaknál (pl. a komáromi hadseregnél) élelmezőtisztet rendszeresítettek, a számvevőhöz 1-2 altisztet vezényeltek (vagy rendszeresítettek)⁴.

A zászlóaljakat dandárokba, illetve hadosztályokba szervezték. A három fegyvernemből álló (vegyes) dandárokba 1-4 gyalogszászlóaljat osztottak be. A vegyesdandárokon kívül lovasdandárok is voltak. A hadosztályok 2-3 dandárból, a hadtestek pedig 2-3 hadosztályból álltak. A 3088. sz. HM rendelet a dandár szervezetet megszüntette. A 10.000 főre előírt hadtestekhez két gyalog- (8000 fő) és egy lovashadosztályt (2000 fő), továbbá tüzértartalékot terveztek. A gyaloghadosztályok (4000 fő) állományában 5 zászlóalj és 1 gyalogüteg volt. A HM rendelet szerinti szervezet csak a főszeregnél (I., II., III. és VII. hadtest) valósult meg⁵.

A zászlóaljakat őrnagyok, távollétük esetén a kijelölt (nem feltétlenül rangidős) századosok, illetve kiemelkedő harctéri tevékenységért alezredessé előléptetett törzstisztek vezették. A dandárok élén őrnagy vagy alezredes (lovasdandár esetén ezredes is), a hadosztályok élén pedig alezredes vagy ezredes állt.

A hadtestek parancsnokai ezredesek vagy – legtöbbször – tábornokok (vezérőrnagyok) voltak.

A hadtest szervezetre példaként említhető az I. hadtest (pk.: Klapka György tábornok) összetétele a tavaszi hadjárat előtt. A hadtest két hadosztályból állt. Az 1. hadosztályt (pk: Desseffy Arisztid ezredes) két dandár (pk: Bórich János alezredes, Dipold Antal őrnagy), a 2. hadosztályt (pk.: Máriássy János ezredes) pedig három dandár (pk.: Zákó István őrnagy, Sulcz Bódog őrnagy, a lovasdandaré Mesterházy István ezredes) alkotta. A hadtestnek 10 gyalogzászlóalja volt 9200 fős létszámmal. Ezenkívül 15 huszárszázaddal (1600 fő) és 40 ágyúval (800 fő) rendelkezett. Ugyanez a hadtest 1849. június közepén (pk.: Nagy-Sándor József tábornok) – a már idézett HM rendelettel összhangban – 2 gyalog- és 1 lovashadosztályból állt. A hadtest gyalogságát a Máriássy-hadosztálynál 1 sorgyalog- és 4 honvédszászlóalj, a Bórich-hadosztálynál pedig 4 honvédszászlóalj képezte⁶.

A vegyesdandár felépítésére és a meglévő létszámra szemléletes példa a Kmety-hadosztály 1. dandárának (pk.: Pongrácz László alezredes) állománya 1849. június 19-én. A dandár 3 honvédszászlóaljból (10., 23., 33.) és a 12. Nádor-huszárezred 2 századából állt. A zászlóaljak létszáma 439, 660, illetve 692 fő volt. A 2 huszárszázad 290 fővel és 247 lóval rendelkezett⁷.

A honvédszászlóaljak lőfegyvere az 1798 M, az 1807, 1818 és 1838 M kováspuska, az ezekből átalakított Augustin-puska, a sorgyalogság által is használt Augustin-rendszerű 1841 (1842) M gyutacsos és az 1842 M gyutacsos kamrás puska volt. A puskákhoz az 1798 M, az 1799 M és az 1838 M Laukart-rendszerű négyélű döfőszuronyt használták. Az 1842 M kamrás puskához az 1842 M Laukart-rendszerű kard alakú vágószuronyt alkalmazták. Egyes zászlóaljoknak lőfegyver már nem, csak dárda és kiegyenesített kasza jutott. Az altisztek, az ácsok, valamint a gránátosok az 1836 M gyalogsági kardot hordták. A tisztek az 1837 M gyalogsági szablyát, illetve annak egyedileg módosított változatait viselték, egyes esetekben pisztollyal is rendelkeztek⁸.

A honvédszászlóalj szabályszerű öltözete fekete posztó csákóból, világoskék tábori sapkából, vörös zsinórozású sötétbarna atillából, búzavirágkék szűk (a tiszteknél bő) magyar nadrágból, sötétzöld köpenyből és bakancsból (a tiszteknél csizmából) állt. A szíjzat színe – a sorgyalogságnál előírt fehértől eltérően – fekete színű volt. Az önkéntes mozgó nemzetőrségből, a szabadcsapatokból alakult (pl. Zrínyi-csapat – 35., Hunyadi-csapat – 50.) honvédszászlóalj megőrizték eredeti egyenruhájukat, továbbá a ruházati ellátás nehézségeiből adódóan az előírásoktól számos eltérés adódott, a zászlóalj igen tarka képet mutattak. Példaként említhető a 24. honvédszászlóalj fehér sapkája, a 28. honvédszászlóalj sötétzöld nadrágja, a 31. honvédszászlóalj fehér gyalogsági frakkból átszabott zsinóros zekéje, a komáromi gránátososztály piros nadrágja. Egyes zászlóaljoknak csak zsávolj öltözet jutott¹.

A honvédszászlóaljak szervezete összhangban volt a császári-királyi hadsereg számára meghatározott elvekkel, harcrenddel. A századok, osztályok (2 század) és a zászlóalj felállása, harcrendje, alkalmazása a sorgyalogság számára 1844-ben kiadott gyakorlati szabályzat előírásai és a fegyvernemek tábori utasítása szerint történt⁹. A gyakorlati szabályzat magyar nyelvű változatát, Péterffy Gyula munkáját, 1848. augusztus 19-én adták ki, a tábori utasítás 1849. június 2-án jelent meg¹⁰.

A négy szakaszból álló századok három sorban sorakoztak fel. A sorok közötti távolság 2,5 lépés volt. Az alakzat jobb oldalán a főhadnagy, bal oldalán pedig az 1. alhadnagy helyezkedett el. Az alakzat közepén – a 2. szakasz bal, illetve a 3. szakasz jobb szárnyán – a két őrmester állt. A század mögött az alakzat közepén határozták meg százados és a 2. alhadnagy helyét. A tizedesek a szakaszok szárnyain az 1. és 3. sorban (1., 2., 4., 6., 7. 8., 10., 12.), illetve az alakzat mögött (3., 5., 9., 11.) álltak fel (a főhadnagy mögött a 3. sorban az 1., az 1. sorban az 1. szakasz bal szárnyán a 2., a 2. szakasz jobb szárnyán a 4., bal szárnyán a 3. sorban a 6. tizedes, és így tovább). A dobosok és ácsok a vonal mögött az alakzat jobb szárnyán helyezkedtek el. (2. vázlat, lásd az írás végén)

Osztály alakítása esetén a 2. század azonos rendben, csak baloldaltól kezdve (az 1. század tükörképeként) sorakozott fel. A dobosokat és ácsokat az alakzat közepe mögött vonták össze. A zászlóalj vonalalakzatában az 1., 3. és 5. század jobbról, a 2., 4. és 6. század balról sorakozott fel. A zászlót az alakzat közepére helyezték. A dobosokat és ácsokat szintén az alakzat közepe mögött 12 lépésre vonták össze. A lovasított zászlóaljparancsnok és segéd tisztje a zászlóalj vezetéséhez optimális helyet foglalta el. (3. vázlat, lásd az írás végén)

A fenti harcrendből egyértelműen levezethető a létszámtáblázatban szereplő szolgálati személyek meglétének és számának oka.

A szabadságharc idején a honvédgyalogság harcászata a csatárlánc, a vonal- és oszlopalakzat együttes alkalmazásán alapult. A harceljárást a zászlóaljok által váltakozva végrehajtott lökések és ellenlökések jellemezték. A zárt rendben történő mozgás, alakzatváltoztatások hosszú kiképzési időt követeltek meg, ezért a honvédgyalogság sűrűn alkalmazta a laza, szórt, századonkénti harcrendet, a zászlóaljoszlopokat, az ún. tömeget (századok egymás mögött szorosan felsorakozva), a tűzharc helyett a szuronyrohamot. A lovassági támadás kivédésére zárt négyszöget formáltak¹¹.

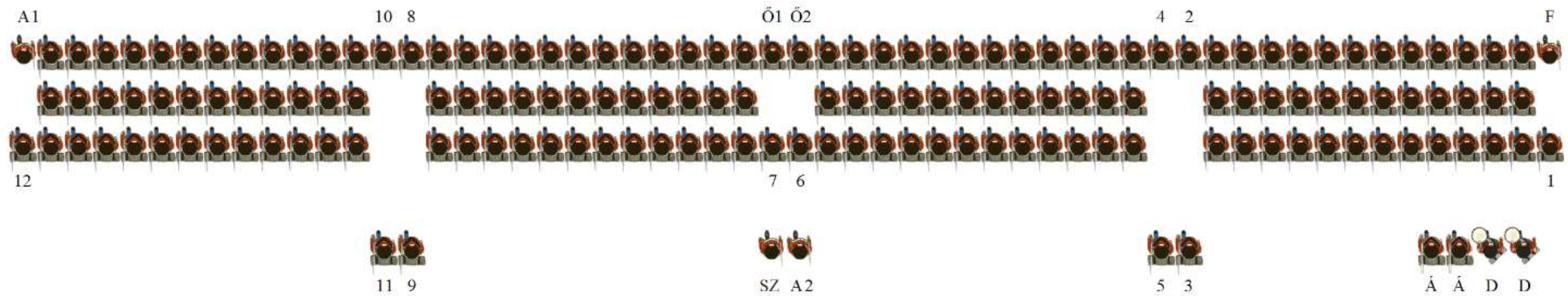
A honvédzászlóaljok a rendelkezésre álló rövid idő, a felszerelési és kiképzési problémák ellenére megállták helyüket a csatatereken, az osztrák gyalogság méltó ellenfeleivé váltak. Döntő szerepet játszottak a szabadságharc győztes csatáinak megvívásában. Eredményes tevékenységük is hozzájárult, hogy a szabadságharc egyes kiemelkedő eseményeit (pl. a felvidéki visszavonulás, tavaszi hadjárat) több külföldi katonai tanintézetben is oktadják.

Összeállította: Mikita János nyá. mk. altbgy.
az Egyesület Örökös Tiszteletbeli Fővédnöke

Jegyzetek:

1. Barczy Zoltán, Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Corvina Kiadó. 1986
2. Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Akadémia Kiadó. 1973
3. Az 1848-49-es I. magyar hadtest iratai (I. kötet: Megalakulástól az 1849. január 4-i kassai vereségig). A 42. honvédzászlóalj létszámkimutatása, Felsőzsolca, 1848. december 22. (MOL H 83 SZVI 2. d. 549. f.)
4. Kedves Gyula: Szabolcs a hazáért. A 48. honvédzászlóalj története. Heraldika Kiadó. 2002
5. Bona Gábor: A szabadságharc fegyveres ereje. A szabadságharc katonai története. Zrínyi Kiadó, 1998.
6. Pusztaszeri László: Görgei Artúr a szabadságharcban. Magvető Könyvkiadó. 1984. A magyar főserég hadrendje Breit József kimutatása szerint, a tavaszi hadjárat megindulása előtti napokban. A magyar főserég felosztása 1849. június közepén.
7. A Kmety-hadosztály harcrendje. Tét, 1849. június 19. (HL 1848-49. 33/422)
8. Kedves Gyula: A szabadságharc fegyverei. Csillag Ferenc: Szuronyos puska a 48-as honvéd kezében. Honvéd: katonai folyóirat, (3) 8-9. pp. 67-70. (1948)
9. Exercier-Reglement für die k.k. Linien-Infanterie, 1844. Feld-Instruction für die Infanterie, Cavallerie und Artillerie, 1844.
10. Pászti László: HADI TZIKKELYEK, TÁBORI UTASÍTÁSOK ÉS A TÖBBIEK... Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790-1849. Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. 3. sz. (2007.)
11. Hermann Róbert: 1848-1849 A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó. 2001.

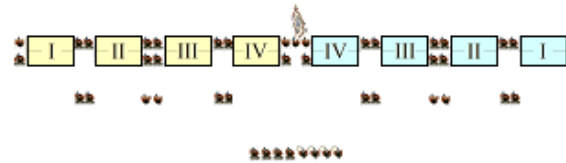
Jobboldalról felsorakozott honvédszázad harcrendje

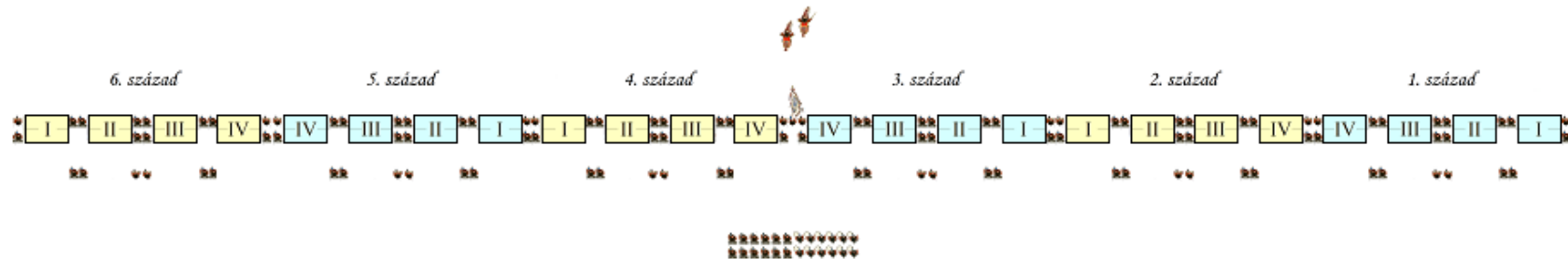
Jelölések:

- SZ - Százados
- F - Főhadnagy
- A1 - 1. Alhadnagy
- A2 - 2. Alhadnagy
- Ő1 - 1. Őrmester
- Ő2 - 2. Őrmester
- 1.-12. - Tizedes
- D - Dobos
- Á - Ács

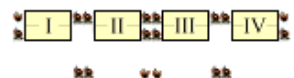
Egy gyalogos osztály felállása

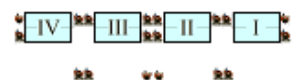

Egy gyalogos zászlóalj felállása

Jelölések:

balról felsorakozott század

jobbról felsorakozott század